

УДК 340.132.3:343(477)

Іван Васильович КРИЦАК,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДУХОВНО-ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ДІЇ ЗАКОНУ В ЧАСІ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНОЛОГО-КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН): ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНЕ РОЗУМІННЯ (УСВІДОМЛЕННЯ) І ТЛУМАЧЕННЯ (ІНТЕРПРЕТАЦІЯ) ЧИННИХ ПРАВОВИХ НОРМ КК УКРАЇНИ

Завдячуємо у вибудовуванні філософських та кримінально-правових смислів і конструктів даної теми Юрію Орлову, з ініціативи якого вдалось глибше пізнати окреслений предмет дослідження.

Щоб зрозуміти значення року, поговоріть зі студентом, який не склав сесію.

Щоб зрозуміти цінність одного місяця, поговоріть з матір'ю, яка народила недоношену дитину.

Щоб зрозуміти цінність одного тижня, поговоріть із редактором щотижневої газети.

Щоб зрозуміти цінність однієї години, поговоріть із закоханими, які чекають на зустріч.

Щоб зрозуміти цінність однієї хвилини, поговоріть із тим, хто запізнився на поїзд.

Щоб зрозуміти цінність однієї секунди, поговоріть з тим, хто тільки-но мало не потрапив в автомобільну аварію.

Щоб зрозуміти цінність однієї мілісекунди, поговоріть зі спортсменом, який виборов срібну медаль на Олімпійських іграх.

Автор невідомий

Як зазначають класики, кримінальне право – це математика юриспруденції.

Актуальність розроблення наукової проблеми. Кожен навчальний посібник з кримінального права написаний своєю (власною, авторською) мовою, де викладач намагається віднайти універсальні ключі, щоб відімкнути розуміння сутності та глибинне усвідомлення логічних конструкцій, формалізованих (тих, які чорним по білому написані), чинних та чітко визначених статей КК України з обов'язковою можливістю винайдення універсальних закономірностей відповідного правового регулювання звичаїв і традицій, норм і принципів національного та міжнародного права.

Розділ II КК України має назву: «Закон про кримінальну відповідальність», який складається із 7-ми статей (з 3-ї до 10-ї). Ч. 1. ст. 3 КК говорить, що законодавство України про КВ становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загально визначених принципах і нормах міжнародного права. Як бачимо, тут наглядно виражена така ознака права, як формальна визначеність. Тобто, стосовно кримінального права зовнішнім його вираженням або формою нормативного закріплення є КК, інакше

кажучи ЗпКВ, КЗ, які мають синонімічне значення (однакові за смисловим навантаженням поняття).

Для того щоб досягти відповідної впевненості, релевантності (переконаності та відповідного рівня безбоязні) перед аудиторією, вимагається, щоб кожне слово і відповідна конструкція були вистраждані та глибинно усвідомлені (переосмислені) з особливими відмітками (своєрідним авторським почерком) у напрацюваннях, коли з кожним наступним разом, подібно євангельському читанню, відкриваються нові смисли означеної теми: як найкраще подати той чи інший матеріал надзвичайно складної галузі – кримінального права, що вже після відповідного освоєння та опрацювання може здаватись досить легкою для розуміння, усвідомлення та сприйняття.

Історична ретроспектива від найдавніших часів до сьогодення. Говорячи про найзагальніше значення даної теми, побудуємо наше обґрунтування з двох позицій: історичної дійсності та сьогодення, чинності (дії) Закону у часі. Загалом, питання просторово-часових меж дії будь-якого Закону (починаючи від Законів Хамурапі, Ману, 12 таблиць, Салічної правди чи, зрештою, Закону Божого у матеріальному та духовному Світі, що мають важливе значення), є досить складним для вивчення, правильного розуміння (трактувань) з навчально-наукових позицій і потребують усвідомлення найтонших деталей юриспруденції та соціального життя у багатовіковій історії людства, заглибленості у понад 7530-літнє існування світу.

Загалом слід відзначити, що час у його просторово-часових характеристиках має велике значення. Згадаймо, як у Євангелії згадується про трьох волхвів (мудреців-науковців) та їхні три дари «золото-ладан-смирну» для новонародженого Спасителя. Вони займалися спостереженням за небесними світилами та добре знали астрономію, просторово-часові межі Всесвіту. Їм було відоме давнє пророцтво про майбутнє народження Богочоловіка і Месії, яке має бути відзначене появою на небі нової яскравої зірки. Коли таке небесне світило раптом з'явилося, мудреці вирушили в дорогу за сьйвом зірки, яке супроводжувало їх, щоб побачити новонародженого Сина Божого і вклонитися йому. Таким чином був визначений час, коли має родитись Месія і Спаситель світу. Сьогодні богослужіння у церкві складається з 1-го, 3-го, 6-го 9-го часу «стражи», кожен з яких має глибинне значення у колі церковних богослужінь. Стосовно богословського трактування часу, то у Новому Завіті при описі подій останніх днів Ісуса Христа сказано, що у п'ятницю о 12 годині Ісус був розп'ятий, о 15 годині настала смерть на Хресті, близько 18 години Спасителя було знято з Хреста і поховано в печері. І рано-вранці в неділю (після 3 години ночі) Христос Воскрес! Час сходження в пекло слід вважати не з моменту смерті Ісуса (3 години дня), а з часу поховання в печері. Чому? Традиційно в християнстві вважається, що душа не одразу залишає своє тіло, а три дні перебуває на землі і після поховання (на третій день) залишає цей світ. У цьому випадку рахунок йде на години. Тобто корені часу слід шукати із найдавніших часів в аспекті порівняння категорій часу. Можливо, у такий спосіб вдасться зацікавити курсантсько-студентську аудиторію у вивченні категорії часу через його глобальне значення, а також з позицій нинішніх апокаліптичних подій і пророцтв, які збуваються на наших очах.

З'ясування чинних меж ЗпКВ відіграє реальне значення у житті кожного юриста та громадянина, який зіштовхнувся з дією Закону (права) у просторово-часових характеристиках, адже йдеться про такі питання, як життя і здоров'я, честь та гідність людини, її недоторканість і безпека, які визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Цим самим формується загальне ставлення і повага до права, викристалізовується торжество справедливості. Чи здатний юрист оволодіти належним чином необхідними знаннями з даної теми, які свідчитимуть про його професіоналізм та загальну обізнаність не лише у теоретико-правових та галузевих питаннях юриспруден-

ції, залежатиме від бажання, сили і наснаги, усвідомлення того, що в його руках, – «право вершити долі людські».

Здавалось би, питання про час вчинення КП-ння є досить простим, а якщо таке вчинення відбулось у співучасті (ст. 27 КК, де діє чіткий розподіл часових відрізків і ролей між виконавцем, організатором, підбурювачем та пособником з розтяжністю у конкретні, дні, місяці, роки), чи коли лікар не надає допомогу хворому, коли життя людини вимірюється долями секунд. Як бачимо, просторово-часовий відлік між діями і наслідками суттєво різниться, тож постає питання правильного застосування ЗпКВ до кожної людини, яка винна у скоєнні кримінального правопорушення.

На сьогодні вироблені відповідні правові конструкції, обґрунтовані міркуваннями теоретиків і практиків, які неодмінно налаштовуватимуть на тверду переконаність у правильності (логічності, адекватності) прийняття доленосних управлінських рішень, – щодо правильного, грамотного, єдиновірного застосування ЗпКВ, відповідно до соціальних умов та реалій нинішнього дня, коли людство досягло неабияких вершин свого технологічного-інформаційного розвитку нинішнього XXI століття.

Стан розробленості наукової проблеми. Просторово-часові межі дії Закону про кримінальну відповідальність є одним із найскладніших питань у кримінальному праві не лише для студентів чи курсантів, але й викладачів. Велику увагу на загальнодержавному рівні цьому питанню присвятив нинішній завідувач кафедри кримінального права Національного університету імені Ярослава Мудрого Ю. Пономаренко, який видав фундаментальні (унікальні) праці, аналогів, яким немає в Україні [1]. Сьогодні є відповідні відеолекції вченого в ютубі [2], де можна більш детально і наглядно ознайомитись, почути про тонкі деталі і моменти фахівця відповідного напрямку знань. Водночас слід відзначити, що більшість підручників лише фрагментарно висвітлюють дану тему, а тому необхідним є ознайомлення з додатковим науковим матеріалом. Нами шляхом наукометричного пошуку проаналізовано понад 100 статей українських авторів, однак вичерпної відповіді так і не вдалось знайти. Звідси, діючи за принципом «кожен лектор – архітектор», доводиться «по крупинках» віднаходити відповідний науковий матеріал, глибинно осмислювати його, що, власне, і допоможе скласти формулу обізнаності з даного питання.

Водночас, фундаментальною працею під час висвітлення цього питання стали посібники з кримінального права: за загальною редакцією О. М. Литвинова [3] та знаного професора в Україні і далеко за її межами – В. П. Ємельянова [4]. Пригадується, як ще понад 20 років тому викладачі Харківського національного університету внутрішніх справ завжди цитували В. П. Ємельянова, який говорив, що КК міг би складатись з 10 заповідей Божих.

Будь-які обставини у житті мають просторово-часову (темпоральну) дію, і все має свою причину і наслідок, логічний початок і завершення, народження і смерть. Можливо, у такому ключі повинен розмірковувати вчений та студент під час вивчення кримінального права та кримінології, адже йдеться про виявлення коренів, властивостей і підступності Зла, яке підриває стани благочестя і добра.

З позицій же теоретико-правового розуміння даної теми (якій присвятив понад 10 років викладання) слід відзначити, що лише з допомогою галузевого вивчення і відповідного просторового та детального дослідження галузевих наук теоретику права вдасться здобути необхідне розуміння просторово-часових меж дії закону у часі та просторі. Звідси, можна на найвищому рівні висвітлити дану тему для курсантсько-студентських колективів, коли в процесі відповідної роботи з'являться певні наукові міркування з приводу означеного питання з підкріпленням теорії права галузевими дисциплінами, що значно оживить викладання.

Так, наприклад, у Франції вважається, що в академічному поділі науки юриспруденції на спеціальності виділяють всього дві з них: спеціальність 01 – «приватне право

та кримінально-правові науки», 02 – «публічне право». «Теорія права» міститься в кожній із цих спеціальностей, тобто можна бути «теоретиком права» – цивілістом, «теоретиком права» – криміналістом або «теоретиком права» – адміністративістом, але не можна бути просто «теоретиком права» [5; 6]. Цілком імовірно, що завдяки галузевому розумінню досліджуваної теми буде залежати загальна обізнаність викладача теорії держави і права. Теоретико-правова наука дає загальні аспекти даного питання. Як відомо, у кримінальному праві немає права на помилку, адже за кожним недопрацюванням – доля людини, що, безперечно, відіграє колосальне значення у формуванні правових позицій, доктрин і практики національного та світового рівнів, правової свідомості та правової культури населення тощо. У цьому випадку галузь кримінального права найбільше кореспондує з теорією держави і права.

Загалом слід відзначити, що успіх харківської юридичної та поліцейської школи в тому, що завдяки видатному вченому сьогодення О. М. Бандурці вдалось відшукати і запросити на навчання найсильніших спеціалістів свого часу, які і закладали відповідну основу та підвалини управлінського апарату держави у багатьох галузях. Це видатні вчені у галузі психології, економіки, юриспруденції, кібербезпеки, які сформували основи знань випускників-викладачів, спадкоємність яких фактично втрачена, але, попри все, відповідний дух і атмосфера харківських юристів передається нинішнім і майбутнім поколінням.

Харківський національний університет внутрішніх справ – заклад вищої освіти МВС України, який понад 100 років здійснює підготовку правоохоронних кадрів. За цей час виш підготував понад 50 тисяч фахівців для правоохоронних органів, які працюють в усіх куточках України. Сьогодні університет продовжує забезпечувати якісний освітній процес та організацію наукової роботи відповідно до пріоритетних завдань сучасної науки і правоохоронної діяльності, що зумовлені необхідністю постійного інноваційного розвитку. Сьогодні випускники Університету обіймають високі посади у найрізноманітніших галузях, відповідальність на яких лежить за долі людей. Тому у викладача немає права на помилку, коли він готує плеяду таких особистостей.

Кримінально-правові позиції дії Закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі. В контексті розгляду теми «Дія ЗпКВ у часі та просторі» важливо з'ясувати такі питання, як пряма та зворотна дія ЗпКВ у часі. Йдеться про темпоральність (від лат. *temporalis* – «часовий») – специфічний взаємозв'язок моментів часу і часових характеристик, динаміка змін тих явищ і процесів, якісна особливість яких зумовлена соціокультурною специфікою людського існування; часова сутність явищ).

Просторова дія ЗпКВ говорить, як саме діє ЗпКВ щодо правопорушень, вчинених на території і за межами території України. Тут важливо з'ясувати сутність таких важливих принципів: територіальності; громадянства; універсальний (космополітичний) та реальний, а також принципу екстрадиції – видача особи, яка обвинувачується у вчиненні КП-ння, та особи, яка засуджена за вчинення КП-ння іншій державі. Йдеться про часові та просторові межі дії ЗпКВ, у рамках яких поширюється юрисдикція кримінального права і регулюються кримінально-правові відносини. Звідси, відповідаючи на запитання з позицій теоретико-правової науки, чи право має межі своєї дії, можна відповісти: безперечно, так. Якими ж вони є, нам і належить з'ясувати?

Пряма дія ЗпКВ у часі. Розглядаючи питання прямої дії ЗпКВ, слід розрізняти дві складові: час чинності ЗпКВ; час вчинення кримінального правопорушення, що можна співставити з методом індукції та дедукції, коли час вчинення кримінального проступку чи злочину є одиничною категорією, а час чинності ЗпКВ має загальну дію та поширюється на усю територію держави, невизначене коло осіб, випадків та обставин (подібно як існує відмінність у категоріях «злочин» і «злочинність», «особа злочинця» та «особистість злочинця» тощо).

Говорити про чинність ЗпКВ можна в аспекті Альфи і Омеги, початку і кінця, остаточного припинення існування Закону чи окремої статті.

Відповідно до ч. 5 ст. 94 Конституції України та ч. 1 ст. 4 КК, ЗпКВ «набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування». Слід пам'ятати, що день опублікування до числа 10 днів не входить. Тому Закон набирає чинності з 00 год 12-го дня. Наприклад, якщо Закон був опублікований 1 жовтня, тоді він набирає чинності з 00 год 12 жовтня (з часу опублікування Закону до кінця доби строк не обчислюється. Він розпочинає свій відлік з кінця доби, дня опублікування, що минув, і набуває чинності такий Закон опівночі наступного дня. Тобто йдеться про вираховування цілих часових відрізків доби чи календарних місяців з опівночі до опівночі).

Ст. 94 Конституції України визначає, що Закон підписує Голова Верховної Ради України у разі його відповідного прийняття і негайно направляє Президентові України. Впродовж 15 днів після отримання Глава держави підписує та офіційно оприлюднює його або повертає на доопрацювання та повторного розгляду Верховній Раді України.

Якщо ж Президент України впродовж встановленого строку не повернув Закон для повторного розгляду, він вважається схваленим і має бути підписаний та офіційно оприлюднений ним же.

Коли під час повторного розгляду Закон буде прийнятий ВР України необхідною кількістю голосів, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити впродовж 10 днів. Якщо ж Глава держави не підписав такий закон, він невідкладно оприлюднюється (має бути опублікованим) за підписом Голови Верховної Ради України в офіційних виданнях: газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр» чи журналах «Відомості Верховної Ради України», «Офіційний вісник України» (при цьому офіційними виданнями є лише газета «Голос України» та «Відомості Верховної Ради України»). Днем оприлюднення Закону вважається дата першого опублікування його у будь-якому з названих видань.

Найбільш розповсюдженим способом набрання законом чинності є день, визначений самим законом, або конкретна дата. Знову ж таки, йдеться про опівніч, тобто момент початку такої дати.

Ч. 2 ст. 4 КК України говорить про пряму дію ЗпКВ у часі. Важливо закарбувати у пам'яті загальне правило дії ЗпКВ у часі:

«Кримінальна протиправність та караність, а також інші наслідки суспільно-небезпечного діяння визнаються (кваліфікуються) за тим ЗпКВ, який був чинним на час вчинення такого діяння». Тобто незалежно від того, – людина скоїла кримінальний проступок чи злочин, – до її діяння застосовується той Закон, який був чинним на час скоєння кримінального правопорушення.

Ч. 3 ст. 4 КК України визнає часом вчинення особою конкретного діяння (дії чи бездіяльності) незалежно від часу настання суспільно-небезпечних наслідків. Ця універсальна конструкція говорить, що часовий відлік скоєння злочину розпочинається з моменту, коли особа почала вчинення відповідного діяння, яке підпадає під ознаки кримінального проступку чи злочину (як відомо, думки, погляди, переконання, протиправний замисел людини до моменту вчинення нею певних дій не визнаються злочинами). Тут важливо пам'ятати правило «почав вчиняти – відповідай», а наслідки є другорядними, так би мовити, кваліфікуючими ознаками, від ступеня суспільної небезпечності яких залежатиме призначення покарання.

Випереджати час у його просторово-сутнісних властивостях дано високодуховним особистостям або тим, хто усім своїм серцем і нутром бореться за відстоювання правди, істини та справедливості в її справжньому, не фальшивому, а свідомо-сутнісному значенні. Звідси з'являються прогнози криміногенних станів окремих особистостей і держав, які поширюються у глобальних масштабах. Зупинити їх не вдається людському еству, коли вступає у силу передантихристова, апокаліптична епоха «армагедон», що нині видимим чином вирує повсюдно.

Список бібліографічних посилань

1. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі: Монографія. К.: Атіка, 2005. 288 с.
2. Каф. №1 Кримінальне право України. Загальна частина. к.ю.н., доц. Ю. А. Пономаренко «Дія кримінального закону в часі та просторі». URL: https://www.youtube.com/watch?v=u40_NqqeTg0
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
4. Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина: основні питання вчення про злочин: науково-практичний посібник. Харків: Право, 2018. 142 с.
5. Головки Л. В. Вступительная статья. Кабриак Р. Кодификации / пер. с фр. Л. В. Головки. М. : Статут, 2007.
6. Петков С. В. Випускаюча кафедра як основа якісної юридичної освіти. Матеріали IV міжнародного освітнього форуму «Особистість в єдиному освітньому просторі» 11–26 квітня 2013 р., м. Запоріжжя. URL: http://www.virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Petkov.pdf.

Одержано 26.10.2022

УДК 343.9

Руслан Олегович ЛАВРОВ,
аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРЕВЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНІЙ ПРОТИПРАВНОСТІ

У сучасних умовах, протидія кримінальній протиправності передбачає всеохоплюючий напрям роботи органів виконавчої влади у загальній системі правоохоронної діяльності, й означає складну, різнорівневу, системну діяльність державних інститутів, спрямовану на формування законослухняного способу життя громадян України й осіб без громадянства; нейтралізацію або мінімізацію ризиків формування в суспільстві криміногенних загроз, недопущення й стримування вчинення кримінальних правопорушень; активний вплив з боку правоохоронних органів на протиправну поведінку осіб з антисоціальною поведінкою й застосування до них заходів кримінальної відповідальності; усунення причин й умов для вчинення кримінальних правопорушень й відшкодування завданої від них шкоди.

Дослідження понятійно-термінологічного блоку, який стосується оперативно-розшукової протидії кримінальній протиправності, й окреслений у численних наукових